

Kantor: na skrzyżowaniu sztuki i historii

Dla Kantora, jako awangardysty z krwi i kości, ziemią obiecaną był Paryż. I Kantorowi tę ziemię obiecaną udało się podbić. Trwałe ślady odniesionych tam tryumfów są liczne. Należy do nich wiele publikacji, wśród nich przede wszystkim dwa tomy wzorcowej serii *Les Voies de la création théâtrale*, wydawanej przez Centre National de la Recherche Scientifique: jedenasty, poświęcony *Umarłej klasie* i *Wielopolu*, *Wielopolu* (opracowany przez Denisa Bableta, zawierający teksty Tadeusza Kantora oraz studia Bableta i Brunelli Eruli; 1983, wydanie drugie 1990, wydanie trzecie 1998), i osiemnasty, prezentujący materiały na temat spektakli *Niech szczerą artyści* oraz *Nigdy tu już nie powrócę* (opracowany przez Denisa Bableta we współpracy z Jacquie Bablet i Marie-Thérèse Vido-Rzewuską, zredagowany przez Elie Konigsona – oprócz tekstów Kantora, takich jak *Powrót do Budy Jarmarcznej*, przynoszący studia Denisa Bableta, Tomasza Dobrowolskiego, Chantal Meyer-Plantureux i innych, 1993); no i tłumaczenia tekstów Kantora, poczynwszy od tomu *Métamorphoses* w przekładzie Jerzego Lisowskiego (Paris: Chêne – Hachette – Galerie de France, 1982), poprzez *Le Théâtre de la mort* (Teatr Śmierci) w wyborze Denisa Bableta i w tłumaczeniach Claire Obolensky, Alaina van Crugtena, Jana Prokopa, Érica Veaux i innych (Lausanne: l'Âge d'homme, 1977, wydanie drugie 1990, wydanie trzecie 1995, wydanie czwarte 2004), do *Textes* w przekładzie Marie-Thérèse Vido-Rzewuskiej, ze zdjęciami Caroline Rose (Lille: Miroirs, 1991), *Ô douce nuit. Les classes d'Avignon* (*Cicha noc. Lekcje awiniońskie*) w przekładzie tejże Vido-Rzewuskiej (Arles – Paris: Actes Sud – Papiers, 1991) i *Ma création, mon voyage. Commentaires intimes* (*Moja twórczość – moja podróż. Komentarze osobiste*) z przedmową Guy Scarpetty (Paris: Éd. Plume, 1991), nie wspominając o publikacjach naukowych, jak choćby tom pokonferencyjny *Kantor, l'artiste à la fin du XXe siècle* (*Kantor, artysta u końca XX wieku*), zbierający materiały sympozjum zorganizowanego w czerwcu 1989 roku przez Association Nationale pour la Formation et l'Information Artistique et Culturelle z inicjatywy Michelle Koko-

sowski, przygotowane do druku przez Georges'a Banu (Arles – Paris: Actes Sud – Papiers, 1990). Do śladów francuskiej recepcji sztuki Kantora należą też liczne dokumenty audiowizualne. Można powiedzieć, że Kantor ma we Francji swoje archiwum: osobne, bogate.

Również pamięć o artyście, bez mała ćwierć wieku po jego śmierci, pozostaje żywa w stolicy dawnej awangardy. Dowodem na to mogą być imprezy, jakie tam zorganizowano w tym roku – z okazji setnej rocznicy jego urodzin. W Paryżu odbyły się dwie, jedna po drugiej, a na dodatek jeszcze trzecia w Tuluzie: wszystkie w ciągu jednego kwietniowego tygodnia, tydzień po dacie jubileuszu 6 kwietnia.

Najpierw w poniedziałek 13 kwietnia w Odéonie odbył się wieczór zatytułowany – jakże wymownie – *Tadeusz Kantor, artysta XXI wieku*. Autorami programu byli Michelle Kokosowski i Jean-Pierre Thibaudat, dwie osoby ogromnie zasłużone dla propagowania teatru polskiego we Francji. Uroczystość pomyślana ascetycznie, wręcz biednie: ekran na pustej scenie, zgromadziła w wielkiej sali Théâtre de l'Europe prawdziwe tłumy. Ponieważ bezpośrednim pretekstem do tej imprezy było wydanie pierwszego tomu francuskiej edycji *Écrits* (Pism) artysty: *Ma pauvre chambre de l'imagination* (*Kantor par lui-même*) (*Mój biedny pokój wyobraźni. Kantor o sobie*) w przekładzie Marie-Thérèse Vido-Rzewuskiej w wydawnictwie les Solitaires Intempestifs (Besançon 2015, 105 stron!), to na pierwszą część wieczoru złożyły się wybrane fragmenty tego przekładu odczytane przez Marcela Bozonnetta, Ariela Garcję-Valdèsę i Michę Lescota, przeplatane fragmentami francuskich nagrań Tadeusza Kantora. Po przerwie została przypomniana jedna z audiowizualnych rejestracji *Umarłej klasy* – zrealizowana w Paryżu w 1989 roku przez Nata Lilensteina dla telewizji La Sept, notabene wersja wyróżniona i faworyzowana przez Kantora.

Polsko-francuską konferencję naukową na Sorbonie, zorganizowaną przez mój Ośrodek Kultury Polskiej, zatytułowaną *Kantor: na skrzyżowaniu sztuki i historii*, otworzyli następnego dnia rano Jack Lang, były wieloletni minister kultury Republiki Francuskiej, twórca Festiwalu w Nancy, wielki propagator teatru polskiego, oraz Andrzej Byrt, ambasador RP we Francji, który objął konferencję swym patronatem. We wtorek 14 kwietnia przed południem i po południu i w środę 15 kwietnia przed południem wygłoszono piętnaście referatów. Jako pomysłodawcy i animatorzy, we dwóch z Georges'em Banu, emerytowanym profesorem Université Sorbonne Nouvelle, byłym przewodniczącym Association Internationale des Critiques de Théâtre, współtwórcą (wraz z Michelle Kokosowski) słynnej Académie Expérimentale des Théâtres, tak układaliśmy program konferencji, żeby objął dokonania Kantora zarówno na obszarze teatru, jak i sztuk wizualnych – jako niepodzielną całość; żeby dopomógł diagnozo-

wać aktualny stan recepcji tych dokonań – poprzez ukazanie napięcia między świadectwami pamięci a organizacją archiwów: Kantorowskiego i kantorowskich; wreszcie żeby odsłonił specyfikę recepcji polskiej i recepcji francuskiej, a także przyniósł informację, co nowego do tej recepcji wnoszą najmłodszy badacze. Pewna część dorobku naszej konferencji ukazuje się teraz w „Kontekstach”.

Brakuje w tym bloku paru ujęć zasadniczych, takich jak systematyczne studium wątków witkacowskich w twórczości Kantora, które przedstawił Gérard Conio, emerytowany profesor Université Nancy 2, znawca awangardy rosyjskiej i polskiej – brakuje przede wszystkim dlatego, że temat ten był już u nas studiowany dość wnikliwie; czy jak skrzący się bogactwem skojarzeń rzut oka na miejsce Kantora na obszarze sztuk wizualnych, dokonany przez Guy Scarpettę, eseistę i krytyka, wykładowcę Université de Reims – w tym wypadku brakuje go po prostu dlatego, że – jak zawsze w wypadku tego błyskotliwego i namiętnego dyskutanta – jego wystąpienie na konferencji zostało w całości zaimprovizowane. Nie ma w tym bloku też kilku referatów najmłodszych badaczy Kantora, jak – między innymi – Suzanne Fernandez, wykładowczyni na Université Sorbonne Nouvelle, która zastanawiała się nad późnym oddziaływaniem sztuki Kantora – poprzez archiwę; na zamieszczenie tego i kilku innych materiałów zabrakło już miejsca. Jeśli nie ma tu też tekstu wystąpienia Grzegorza Niziołka czy mojego, to dlatego że coś, co mogło się wydawać interesujące i świeże dla słuchaczy francuskich, czytelnikowi polskiemu jest już znane: z *Polskiego teatru Zagłady* Niziołka i z mojego *Wielkiego małego wozu*. Przy przeglądaniu zamieszczonych tutaj materiałów z sorbońskiej konferencji proszę zatem pamiętać, że to tylko wybór, że jej program był o wiele bogatszy i gęściej utkany.

Konferencja naukowa na Université de Toulouse II Jean Jaurès, która odbywała się 16 i 17 kwietnia 2015 roku, była zaledwie częścią obchodów 24. Tygodnia Polskiego – jak co roku według pomysłu i w realizacji Kingi Joucaviel – w tym roku w całości poświęconego Kantorowi. Wystawy, koncerty, projekcje filmów², promocje wydawnictw³, dyskusje okrągłego stołu: program Tygodnia był bardzo bogaty, wręcz przeładowany. W dyskusjach – namiętnych co się zowie, niekiedy rozpalonych do białości – brali udział aktorzy Cricot 2: Bogdan Renczyński, Ludmiła Ryba i Marie Vayssière. Na konferencję w Tuluzie dojechali też ci, którzy nie mogli wziąć udziału w paryskiej: Jean-Yves Potel, były attaché kulturalny ambasady Republiki Francuskiej w Warszawie, wykładowca Université de Paris 8 i Université Panthéon-Sorbonne, i Jean-Pierre Thibaudat, a z Polski Małgorzata Paluch-Cybulska, szefowa Archiwum Cricoteki, i Katarzyna Fazan. Tekst tuluskiego wystąpienia tej ostatniej został tu – tytułem przykładu – dołączony do publikowanych materiałów.

Wzruszające były wspomnienia podczas okrągłego stołu w Théâtre Garonne w czwartek 16 kwietnia wieczorem z udziałem Michela Mathieu, Jacky Ohayona, Bogdana Renczyńskiego, Ludmiły Ryby, Marie Vayssière i Brunona Wagnera. Twórcy tuluskiego teatru zaprosili do siebie Cricot 2 i Kantora, który w 1990 roku przygotowywał u nich premierę spektaklu *Dziś są moje urodziny*. Jak wiemy, artysta tej premiery nie dożył – jego współpracownicy doprowadzili do niej, zdani sami na siebie, 10 stycznia 1991 roku: krzesło Kantora, który zmarł miesiąc wcześniej, stało wtedy na scenie w Tuluzie puste. Ale to historia, którą znamy. W Polsce mało kto wie jednak, że szefostwo tuluskiego Théâtre Garonne, który całe to przedsięwzięcie przerosło finansowo, zapłaciło za nie dyrektorskim stołkiem.

17 kwietnia odbył się w tuluskim Muzeum Augustianów koncert *Obrazy wewnętrzne* w wykonaniu Pawła Moszumańskiego (fortepian) i Vitolda Reka (kontrabas) zainspirowany sztuką Kantora. Takich inspiracji się chyba nie spodziewaliśmy. Podczas uroczystej kolacji, która po nim nastąpiła, rozgrzany improwizowaną muzyką, porwałem do tańca Ludkę Rybę, grano bowiem akurat *Walca François*, który już zawsze będzie nam się kojarzył z wiecznymi powrotami z *Umarłej klasy*:

Gdyby jeszcze raz

Wrócił piękny czas...

Przypisy

- ¹ Dwa kolejne tomy tej edycji – w przekładzie tej samej tłumaczki i wydane w tym roku przez to samo wydawnictwo – to *Du théâtre clandestin au théâtre de la mort* (Od teatru podziemnego do Teatru Śmierci) oraz *De „Wielopole, Wielopole” à la dernière répétition* (Od „Wielopola, Wielopola” do ostatniej próby). Jak widać, edycja francuska kopiuje w jakiejś mierze trzynomową polską z 2005 roku, w wyborze i opracowaniu Krzysztofa Pleśniarowicza (*Metamorfozy; Teatr Śmierci; Dalej już nic...*).
- ² Wśród nich projekcje innych rejestracji audiowizualnych *Umarłej klasy*: filmu Andrzeja Wajdy z 1976 roku oraz zapisu dokonanego przez Jacquie i Denisa Babletów dla CNRS w Prato we Włoszech w 1980 roku.
- ³ Oprócz promocji *Écrits* w przekładzie Vido-Rzewuskiej odbyło się spotkanie poświęcone świeżo wydanej *Conversation* (Rozmowie) Tadeusza Kantora i Mieczysława Porębskiego (wyjętej z *Deski Porębskiego*) w przekładzie Kingi Joucaviel i z komentarzem Krzysztofa Pleśniarowicza (Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 2015).